

TÜRKİYE'DE GÖÇMEN EV İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARI

Ayşe Emel Akalın

Hacettepe Üniversitesi

Özet: Bu çalışmada doksanlı yıllardan itibaren Eski Sovyet Bloğu ülkelerinden Türkiye'ye göç edip ev hizmetleri sektöründe çalışan kadınların çalışma yaşamına ilişkin deneyimleri, konu ile ilişkili literatür, yasal düzenlemeler ve kadınların kendi anlamlandırmalarının ilişkilendirilmesi aracılığıyla tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göç, göçün kadınsılaşması, ev işçiliği, göçmen ev işçiliği.

Abstract: In this study, working experiences of female immigrant domestic workers who have migrated from Post Soviet Countries to Turkey since nineties are discussed by interconnection of literature review, legal arrangements and their own meanings.

Keywords: International migration, feminization of migration, domestic labour, migrant domestic labour.

323

GİRİŞ

Ev içi işlerin ücretli biçimi olan ev işçiliği, kadınların daimi yüklenicisi oldukları ev içi işlerini başka kadınlara devrettikleri bir alandır. Yani ev işçisi kadınlar işverenleri olan kadınların taşeron işçileridir. Bir diğer deyişle, ataerkil kültür unsurlarının ailenin kadınlara yüklediği ev içi görevler, ailenin kadınları tarafından ev işçisi kadınlara aktarılmaktadır. İşçiler, yerli kadınlar olabildikleri gibi Dünya'nın farklı bölgelerinden göç eden kadınlar da olabilmektedirler. Bu çalışmada, çalışma koşulları detaylı biçimde incelenen işçiler Eski Sovyet Bloğu (ESB) ülkelerinden Türkiye'ye göç etmiş olan ev işçisi kadınlardır.

I. ESKİ SOVYET BLOĞU ÜLKELERİ KÖKENLİ EV İŞÇİLERİ ODAĞINDA TÜRKİYE'YE GÖÇ

Göç veren ülke olarak bilinen Türkiye'nin geleneksel göç politikaları ulus inşa ve homojen ulus kimliğinin sürdürülme politikaları ile biçimlenmiştir. Şu anki durumsa farklıdır (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 805-806). Bölge ülkelerinde çatışmalar arttığı, Avrupa Kalesi'nin örüldüğü, Demir Perde'nin yıkıldığı doksanlı yıllar, Türkiye'nin göç yolları üzerindeki konumunun değiştiği bir dönemdir. Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı artmış, köken olarak bileşimi ve geliş amaçları değişmiştir (İçduygu ve Toktaş, 2005: 78-79).

ESB ülkelerinden Türkiye'ye yönelik göçle ilişkili çalışmalarda, bu nüfus hareketlerinin “döngüsel” ve “geçici” karakterleri iddia edilmektedir. SSCB'nin dağılması sonucunda, birçok insan, ekonomik zorluklar ve yaşam standartlarının düşüklüğü ile paralel olarak ülkelerini terk etmektedirler. Rusya, Ukrayna, Moldova, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Özbekistan gibi ülkelere gelenler Türkiye'yi hedef ülke olarak görmekteyler (Gülten, 2010; Dağdelen, 2008; Abadan-Unat, 2006: 421).

Türkiye'deki düzensiz göçün önemli bir kısmını oluşturan vize süresi ihlalinde bulunan göçmenlerin çoğunluğu ESB ülkelerindedir. Çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelen bu göçmenler, yasadışı değil, turist konumunda gelip vize süreleri dolduktan sonra kalmaktadırlar. Büyük kısmı kendi ülkeleriyle Türkiye arasında gidip gelmektedir. Bu işçiler, kendi ülkeleriyle Türkiye arasında 1990'larda imzalanmaya başlanan esnek vize antlaşmalarıyla kolayca gelebilmektedirler. Bu anlaşmalar, Türkiye'deki işverenlerin ucuz işgücü arayışı içinde olduğu döneme denk gelmektedir. ESB ülkelerinden vize ihlalleriyle gelişen düzensiz göç ilk olarak bavul ticareti ile 1980'lerde başlamıştır. Bavul ticaretinin kahramanları genellikle, hayatta kalmak için ticari faaliyet yürüten kadınlardır. 1990'ların başlarına kadar bu göçmenlerin çoğu, vizelerini ihlal etmeden ülkelerine dönseler de, sonraları Türkiye'ye gelecek kayıt-dışı göç için zemin hazırlamışlardır. Türkiye'deki yaygın kayıt-dışı ekonomi ve kurumsal bakım hizmetlerinin yetersizliği göçmen işgücü arzının ortaya çıkmasında belirleyicidir. Göçmenler emek yoğun ve düşük ücretli sektörlerde, imalat sanayinde, inşaatta, tarımda, turizmde, eğlence ve fuhuş sektöründe ve ev hizmetlerinde istihdam edilmektedirler. İnşaat dışındaki istihdam alanlarında kadınların erkeklerden fazla olduğu varsayılabilmektedir (İçduygu ve Toktaş, 2005: 60; Gülten, 2010; Dağdelen, 2008: 171-172; Akpınar, 2010: 11-12; Atatimur, 2008: 184; Toksöz ve Ulutaş, 2011: 170-173).

Türkiye'nin neo-liberal politikalarıyla bağlantılı ekonomisinde kadın göçmenler için erkeklerden fazla iş olanağı vardır, çünkü kayıt-dışı ekonominin ağırlıklı alanları “kadının ideal işçi olarak görüldüğü” sektörlerdir (İçduygu ve Biehl, 2008: 32 aktaran Özer, 2012: 47; Üstübcü, 2011: 4). Bağımsız göç eden kadınların sayısının artmasına işaret eden “göçün kadınsılaşması” Türkiye'de kendini göstermektedir (Gökbayrak, 2009: 77). Türkiye'ye ESB ülkelerinden gelen kişiler kayıt-dışılık, düzensiz, yoğun, güvensiz ve güvencesiz çalışma ortamları, yerli meslektaşlarına oranla düşük ücretlerle çalışma gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Hem kamusal hem de özel alanda ve ikisinin kesişim alanlarında ayrımcılığın ve ötekileşmenin çeşitli biçimleri ile yüzleşmektedirler.

Sosyalist birlikten ulus-devletlere dönüşümü yaşayan ESB'den, politik, ekonomik, kültürel ve toplumsal çözülme süreçleri ile ilişkili olarak (Erder, 2011: 197; Özer, 2012: 163) meydana çıkan göç, geçici göç biçimlerinin yaygın olduğu yeni göç rejimi olarak kabul edilebilir. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde topluluk oluşumu var gibi gözükse de yerleşim süreçlerinin noksanlığı mevcuttur. ESB ülkeleri göçmenlerinin büyük bir oranının aile birleşimi dışındaki göç akışları içerisinde yer alan kadınlar olduğu bilinmektedir (Dağdelen, 2008: 38; Barbaros, 2009: 41).

ESB ülkelerinden kadın göçmenlerin yüksek oranı ayrımcı politikalarla ilişkilidir. Rusya örneğinde olduğu gibi kadınlara karşı özel şirketlerin ayrımcılığı (Attwood, 1996) ve kadınların çalışma yaşamını özel alan içerisinde sınırlandırmayı amaçlayan devlet politikaları (Bridger, 1996) sebebiyle kadınlar işsizlikten erkeklerden çok etkilenmektedirler (aktaran Yüksek, 2003). Bölgenin neo-liberal ekonominin zincirlerine entegrasyon sürecinde işlerini ilk kaybedenler kadınlar olmuştur. Kadınların çalışmaya devam etmesi ideolojik beklentisi sürerken, kadınlar dönüşen ekonomilerde önemli bir kaynak kaybına uğramışlardır (Özer, 2012: 44). Kadınların yoğun olduğu tarım, büro işçiliği, hafif sanayi, sosyal hizmet ve eğitim gibi sektörler etkilenmiş ve kadınlar daha çok işsiz kalmışlardır. Kadınların aile içindeki yükünü azaltan refah kurumlarının ortadan kalkması, yoksullaşmadan daha çok kadınların etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu süreç, “işsizliğin ve yoksulluğun kadınlaşması” kavramıyla ifade edilmektedir (Erder, 2011: 198). Bunlara düşük ücretleri ve ağır çalışma koşullarının eklenmesi, kadınları alternatif geçim arayışlarına itmiştir (Shapkina, 2008: 28 aktaran Özer, 2012: 45-46). Çözüm yollarından birisi uluslararası emek göçü olmuştur. Geçmişten farklı olarak, göç nedenleri ve hedefleri çeşitlenmiştir (Morokvasic, 2008: 3 aktaran Özer, 2012: 44). ESB’den Türkiye’ye ilk gelen kadın grubu küçük ölçekli tüccarlardır. Sonrakilerse, seks işçileri ve ev işçileridir (Keough, 2003).

Mevcut çalışmalara göre ESB ülkelerinden göç eden kadınlar için Türkiye’yi hedef ülke haline getiren durumlar; coğrafi yakınlık, ucuz ve rahat seyahat, sınır geçiş kolaylığı, sosyal ağlar, kayıt dışı ekonomik yapıda istihdam olanaklarına kolay erişim, kendi ülkelerindeki orana fazla para kazanabilmektir (Barbaros, 2009: 111-113; Atatimur, 2008: 131). Bazen kültürel yakınlık da önemli olabilmektedir.

Çalışmalara göre, mesleki becerileri ve kentsel yaşam tecrübeleri olan göçmenlerin evin içinde ve seks/eğlence sektöründe çalışarak uğradıkları vasıf kaybı, yaşadıkları ekonomik şiddetin bir çeşididir (Kaşka, 2006: 14). Zorla çalıştırma, uzun çalışma saatleri, paraların ödenmemesi veya eksik ödenmesi Türkiye’ye özellikle ESB ülkelerinden gelen kadınların belirttiği ortak şikâyetlerdir. Belgesiz göçmenin sağlık hizmeti almaları görevlilerin inisiyatifine bağlıdır (İçduygu 2004; Momsen 1999: 10; Kaşka 2006: 61-63; Gülçür ve İlkaracan 2002: 416-417; İçduygu ve Biehl, 2008: 27; Andrejevic 2004: 13 aktaran Üstübcü, 2011: 8-10). Göçmenler çoğunlukla, işyerlerinin sağlıksız şartlarında, uygunsuz bölümlerinde yatmakta, hastalandıklarında, kazalara maruz kaldıklarında şikâyette bulunamamaktadırlar (Erdem ve Şahin, 2008: 72).

Türkiye’de 1980’lerde başlayıp hızlanan göçmen işçi çalıştırma eğilimi, ev hizmetlerinde Uzak Doğuluları ESB’den gelenlerin izlemesiyle (Bora, 2005: 82) sürmüştür. Çoğu ülkedeki gibi Türkiye’de de neo-liberal yapılanma sürecinde refah rejimlerinin zayıflamasıyla kamusal bakım hizmetlerinin ortadan kalkması, bakım sağlama işlevi gören aile bağlarının zayıflaması ve kadınların işgücüne katılım oranlarının artması, “bakım açığı” sorununa yol açmıştır. Fakat göçmen işgücü ile kapatılmaya çalışılan “bakım açığı”, bakıma yönelik refah devleti politikalarının hiçbir dönemde kurumsallaşmadığı Türkiye için yakın dönemde

ortaya çıkmış bir sorun değildir. Devletin fazla sorumluluk üstlenmemesi sonucu kurumsal bakım olanaklarının gelişmemesi, yaşlı, engelli ve çocuk bakımının yaygın olarak ailenin kadın üyeleri arasında paylaşılan karşılıksız hizmet biçiminde gerçekleştirilmesine yol açmıştır. Profesyonel mesleklerde çalışan ve/veya görece yüksek gelir sahibi kadınlar özel sektördeki kurumsal bakım hizmetlerinden yararlanmakta veya evde ücretli bir çalışandan hizmet satın almaktadırlar. Hizmet satın alınan kişiler arasında göçmen kadınların sayısı hızla artmaktadır (Toksöz ve Ulutaş, 2011: 171-172). Orta ve üst-orta sınıflar için ev işçisi bulundurma statü göstergesidir. Yerli kadınların bu hizmetler için talep ettikleri ücretlerin fazla olması, yatılı işleri tercih etmemeleri göçmen kadın işgücü talebini belirlemektedir (Keough, 2003; Kaşka, 2007; Toksöz, 2008 aktaran Gökbayrak, 2009: 73-74). Ayrıca, yabancıların iyi eğitimleri ve yabancı dil konuşabilmeleri diğer belirleyicilerdir. Çalışma disiplinleri, sorumluluk duyguları ve iş bilinçleri de önemlidir. Uysal ve itaatkâr olmaları düşünceleriyle uyuşan kolay kontrol edilebilirlikleri algısının yeri tartışılmaz (Kaşka, 2006; Atatimur 2008: 185; Dağdelen 2008: 128-129).

Ev hizmetleri, Türkiye’de yatılı göçmenler ve gündelikçi yerliler arasında paylaşılabilir (Toksöz ve Ulutaş, 2011: 173). Çoğunlukla, turist vizesi ile giriş yapıp izinsiz çalışan göçmenler yatılı çalışmaktadırlar. Bazıları üç ayda bir giriş-çıkış yapmaktadır. Kadınların kısa süreli turist vizeleriyle giriş-çıkış yapmaları, mekik göç sürecine dâhil olduklarını göstermektedir. Sürenin sonunda kısa sürelerle ülkelerine dönmekte veya vize sürelerini aşarak kalmaya devam etmektedirler. Kadınların iş bulma sürecinde ajanslar ve/veya akraba ve arkadaşlar rol oynamaktadır. Kadınların yine tanıdıklar aracılığıyla ulaştıkları şirketler çalışmalardan komisyon almaktadır. Ajanslarla gerçekleştirilen anlaşmalar hiçbir yazılı sözleşmeye dayanmamakta ve ajanslar göçmen kadınların pasaportuna el koyabilmektedir (Barbaros, 2009: 114, Toksöz ve Ulutaş, 2011) İşverenler de işçilerin pasaportlarını alabilmektedir. Maaş miktarı işin zorluğu, diğer faydaların mevcudiyeti, işveren-işçi ilişkisi gibi faktörlere dayanmaktadır. Çoğunlukla izin günleri için de cep harçlığı alınmaktadır. Bazı işverenler ek ödemeler ve/veya giyecek-yiyecek yardımı yapmaktadır (Kaşka, 2006: 51-52).

Ev işçiliği, ev içi/özel alanda gerçekleşmesiyle, sosyal ve kültürel izolasyona vesile olabilmektedir. İzin günlerinde, buldukları şehirlerdeki ESB ülkelerinden kadınların buluşma noktalarında diğer ev işçileriyle buluşan yatılı çalışan kadınların hareket alanları dardır. Belgesiz göçmen ev işçilerinin kayıt-dışı statüleriyle belirli sosyal ve legal haklardan yoksun olmalarına ek olarak göç ettikleri toplum içerisinde sosyal tabakanın düşük noktalarında (Gebelek, 2008) olarak algılanabilmektedirler.

Ev işçisi kadınların, iş yüklerinin ağırlığı, iş tanımlarındaki belirsizlik, işçi sağlığı ve güvenliği, örgütsüzlük, özel hayat mahremiyetlerinin olmayışı, iş güvencesizliği, beslenme ve barınma koşullarının yetersizliği, psikolojik-fiziksel taciz gibi problemlerine ek olarak, göçmen kadınlar açısından izinsiz ikamet ve çalışma onları tümüyle ajanslara ve çalıştıkları eve bağımlı kılabilir (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 17-18). Uyum sorunu, işverenlerinin kendilerini aşağılamaları, ken-

dilerine güvenmemeleri ve suiistimale maruz bırakmaları gibi ayrımcılık uygulamaları tespit edilmektedir. Sınır dışı edilme korkusuyla özgürce dolaşamamak kadınların sorunlarını pekiştirmektedir. Sürekli ev ortamında, kimi zaman baktıkları kişilerle yalnız başlarına kalan göçmen kadınların haftalık izin zamanlarını evde geçirmeleri olumsuz bir durumdadır. Göçmen ev işçileri çeşitli nedenlerle sürekli iş değiştirmektedir. Bu hızlı dönüşüm, güven ilişkilerinin kurulmasını zorlaştırmaktadır. İhtiyaç duyduklarında polise veya hastaneye gidemeyen kadınların güvensiz konumları istismara açık hale gelmelerini tetiklemektedir (Toksöz ve Ulutaş, 2011: 177; Erdem ve Şahin, 2008: 68; Atatimur, 2008:184; Özbay, 2012). Ücretlerin düşüklüğü, kadınların eline geçen paranın mutlak olarak düşük olmasından ziyade yatılı olarak kalmaları nedeniyle emeklerini tam zamanlı olarak işverenin hizmetine sunmaları ve çalıştıkları süre ile kıyaslandığında ücretin düşük kalmasıdır. Vize sürelerini aşmaları durumunda, ödemeleri gereken cezalar kalış sürelerini uzatabilmektedir (Kümbetoğlu, 2005; Kaşka 2009; Erdem ve Şahin 2009 aktaran Erdoğan ve Toksöz, 2013: 11).

Bu güçlükler karşın ev işlerinde yabancıların çalışmaya devam etmeleri, düzensiz göçün ve mekik göçünün iş piyasasının boşluklarından yararlanarak kendisine alan açtığını göstermektedir. Kaşka (2005), yerli kadın işgücünün istemediği işleri ve çalışma saatlerini kabul eden yabancı kadınların ev işlerindeki istihdamının düzenlilik kazandığını belirtmektedir (Erder, 2011: 210). Yabancıların Türkiye’de ev işlerinde çalışabilmesi için yasal çalışma izni başvuru hakları olsa da, başvuru koşulları zor ve dışlayıcıdır. Sadece kadının başvurusu yetmez, işveren asıl başvuran olmak zorundadır (Özer, 2012: 161-162).

Moldova, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya gibi Doğu Avrupa ülkelerinden gelen birinci dalga göçmen ev işçilerine zamanla ikinci dalga olarak adlandırılabilen, Gürcü, Azeri, Ermeni, Türkmen ve Özbekler katılmıştır. Göçmen ev işçilerinden evlerde ne tür işler beklendiği belirsizdir. Gündelikçi ve evlatlıklardan beklenmeyen ölçüde ev kadınının kadınlık rollerine benzer görevleri yapmaları gerekebilmektedir (Özbay, 2012: 147).

II. GÖÇMEN EV İŞÇİLİĞİYLE İLİŞKİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi (ICRMW) göçmen işçilere ilişkin düzenlemeler getirmesi ve hakların tek bir belgede toplanması bakımından önemlidir. Sözleşmeye göre istihdam devletinde kazanç sağlayacağı isini serbestçe seçme hakkına sahip olan göçmen işçilerin, izinlerinin süresinin sona ermesinden önce gelir getirici faaliyetlerinin sona ermesi halinde, bu kişiler düzensiz durumda değerlendirilemez, ikamet izinlerini kaybetmez (Akıntürk, 2007). Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun’un TBMM Genel Kurulunda kabul edildiği haline (Kanun No. 4662, 2001) göre, göçmen işçiler ücretler, fazla mesai, çalışma saatleri, tatil, güvenlik, sağlık, iş ilişkisinin sona erdirilmesi ile ulusal yasa ve uygulamalarda yer alan diğer çalışma şartları konularında İstihdam Devletinin vatandaşlarına uygulanan muamelelerden olumsuzuna maruz kalma-

yacaklardır. Taraf Devletler, göçmen işçilerin, çalıştıkları ülkede ikametleri ve istihdamları konusunda herhangi bir düzensizlik nedeniyle, bu ilke uyarınca kazandıkları haklardan mahrum kalmamalarını teminen önlemleri alacaklardır. İşverenler yasal ve sözleşmeye dayanan yükümlülüklerinden kurtulamayacaklar ve düzensizlik sorumluluklarını sınırlamayacaktır. Sosyal güvenlik konusunda, göçmen işçiler ve aile fertleri İstihdam Devletinin yasaları ile ikili anlaşmalar ve uluslararası anlaşmalarda yeralan ilgili şartları yerine getirdikleri sürece, çalıştıkları devletin vatandaşlarıyla aynı muameleyi görürler.

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi, geniş kapsamlı ulusal ve uluslararası yasal çerçevelerde ev işçiliğine gönderme yapılmadığına dikkati çekerek, Ekim 2009 tarihinde, ICRMW altında, göçmen ev işçileri ile ilgili yükümlülüklerini nasıl uygulayacakları konusunda Devletlere yol göstermek amacıyla genel yorum yayımlama kararı almıştır. Yorumu göre göçmen ev işçileri, belirli sömürü ve istismar biçimlerine maruz kalma konusunda yüksek risk altındadır. Göçmen ev işçilerinin savunmasızlıklarının merkezinde izolasyon ve bağımlılık bulunmaktadır. Kadın göçmen ev işçileri, toplumsal cinsiyetleri sebebiyle şiddet dâhil başkaca riskler altındadır. Bu riskler, kayıtsız durumda olan göçmen ev işçileri için ağırlaşmaktadır. Ev işçiliğinin hukukun ulusal düzeyleri tarafından çoğunlukla ihmal edildiği kaygıyla belirtilmektedir. Yasalar, ev ortamındaki izleme ve denetimlerin önünü tıkayabilmektedir. Göçmenlik yasalarının işverenler tarafından sponsorluk gerektirdiği durumlar sorunludur. Ulusal hukukta çalışmayla ilgili korumaların, asgari ücretler, çalışma saatleri, dinlenme günleri, dernek kurma özgürlüğü ile annelik, emeklilik hakları ve sağlık sigortasına saygı ve ev işçiliği koşullarına özel hükümler dâhil olmak üzere sosyal güvenlikle ilgili koruma tedbirlerini içerecek şekilde ev işçilerini kapsamaları gerekir. Göçmen ev işçilerine uygulanan muamelenin, vatandaşlara uygulanandan olumsuz olmaması gerekir. Devletlerin, göçmen ev işçilerinin yer değiştirme ve ikamet yerlerini seçme haklarını koruması gerekir. Buna göçmen ev işçilerinin çalışma zamanlarının dışında kalan zamanlarda işverenleri ile birlikte yaşama veya evde kalma zorunluluklarının olmadığı temin edilmesi dâhildir. Devletlerin, göçmen ev işçilerinin yolculukla ilgili belgeleriyle kimlik belgelerini ellerinde tutabilmelerini sağlaması gerekir. Taraf Devletler, göçmen ev işçilerinin çalışma koşullarının, serbest, adil ve rıza temeline dayalı sözleşmelerle anlayabilecekleri dilde yazılı hâle getirilmesini sağlamak için teşvik edilmektedir. Sosyal güvenlik yardımlarına erişimin, vatandaşlara tanınan eşit muamele ile göçmen ev işçilerine sağlanması gerekir (2009).

ILO çalışmalarıyla, ülkeleri ev işçilerinin haklarının tanınmasını amaçlayan değişikliklere yönlendirmektedir (ICFTU, 2002: 4 aktaran Erdem ve Şahin, 2008: 68, 69). İlgili örgütlerin 2010'daki girişimlerinin ardından, 2011'de Uluslararası Çalışma Konferansı'nda ev işçilerine insana yakışır iş olanaklarının sağlanması ve çalışma haklarının korunması için Ev İşçileri Sözleşmesi kabul edilmiştir (Williams, 2011: 29; Rittenberger Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 311). Türkiye göçmen ev işçilerinin haklarıyla da ilişkili içerimleri olan bu sözleşmeyi henüz onaylamamıştır.

189 Sayılı ILO Sözleşmesi 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı, ulusal yasalar ve düzenlemelerin, ev işinin yapılabilmesi amacıyla ulusal sınırların geçilmesinden önce işin yapılacağı ülkede uygulanabilir nitelikteki iş sözleşmesini gerektirdiğini belirtmektedir. Her Üye, ev işçilerinin tabi olduğu iş sözleşmesinin sona ermesi ya da sürenin dolması ile birlikte ilgili göçmen ev işçilerine ülkelerine geri gönderilme hakkı veren yasal düzenlemeleri belirlemek zorundadır. Ev işçilerinin başka bir ülkede çalışmak üzere istihdam edilmesi durumunda, işe yerleştirme ve istihdam gibi başlıklarda doğabilecek suistimalleri engellemek amacıyla iki taraflı, bölgesel veya çok taraflı anlaşmaların imzalanması dikkate alınmalıdır. Özel istihdam büroları tarafından belirlenen ücretlerin ev işçilerinin maaşlarından kesilmemesi için tedbir alınmalıdır. 201 sayılı Ev İşçileri için İnsana Yakın İş hakkında ILO Tavsiye Kararı'na göre kalacak yer ve yemekler, uygun biçimde döşenmiş, yeterli havalandırması olan ve anahtarı ev işçisinde kalmak üzere kilidi bulunan ayrı bir odayı; uygun tuvalet ve banyo olanaklarına erişimi, yeterli aydınlatma ve kaliteli ve yeterli miktarda yiyeceği içermelidir. Üyeler, göçmen konumundaki ev işçilerini kapsayacak şekilde, ev işçileri için sosyal güvenlik açısından eşitliği sağlayacak iki taraflı, bölgesel ve çok taraflı anlaşmalar konusunu değerlendirmelidirler.

Türkiye'de ev işçilerine ilişkin yasal çerçevenin iki temel özelliği, karmaşıklığı ve etkisizliğidir. 4857 sayılı İş Kanunu'na göre, ev işçileri kanun kapsamı dışında bırakılmıştır. Ev hizmetlerine 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun iş sözleşmesine ilişkin hükümleri ve genel hükümleri uygulanmaktadır. Gerçek hayatta, ev işçilerinin neredeyse tamamı bireysel iş ilişkileri bağlamında Borçlar Kanunu'na göre tanınan haklardan yararlanmamaktadır. Borçlar Kanunu, işverene, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve işçilerin psikolojik ve cinsel tacize uğramaları için gerekli önlemleri almak, işçilere iş sağlığı ve güvenliği konusundaki önlemlere uymak yükümlülüğünü getirmiş, başka bir düzenleme yapmamıştır (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 4).

Türkiye'de Yabancılar için Çalışma İzni Yasası (No. 4817) AB müktesabata ile paralel halde tasarlanmış, 2003 Mart'ında kanun haline getirilmiş ve Eylül 2003'te yürürlüğe konmuştur. Yürürlüğe konmasından sonra Yabancıların Çalışma İzni üzerine Kanun için Uygulama Düzenlemeleri oluşturulmuştur (Kaşka, 2006: 29,31). Önceden devletin farklı kurumlarında toplanmış olan çalışma izni verme yetkisi belirli istisnalar dışında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na verilmiştir. Yabancıların çalışma izinleri hakkındaki kanun çerçevesinde ev hizmetinde çalışacak yabancıların çalışma izni başvurusu yapmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (Üstübcü, 2011: 6-7; Barbaros, 2009: 35). Türkiye'deki kayıt dışı istihdamın boyutları göz önünde tutularak değerlendirildiğinde bu düzenleme, pratikte göçmen kadınların yasal çerçeveye uygun olarak çalışması anlamına gelmeyebilmektedir (Gökbayrak, 2009: 74). Kaşka'ya (2006: 86) göre; yasa yürürlüğe girdiği halde sınırlı girişimlerde bulunulmuş ve göçmenlerin göç ve çalışma koşullarında belirli bir düzenlemeye ulaşamamıştır.

2011 ve 2012'de gerçekleştirilen iki düzenlemeyle soruna çözüm getirmek hedeflenmiştir. İlki, 10.10.2011 tarihli Bakanlar Kurulu kararı olup, 01.02.2012 tari-

hinden itibaren Türkiye'ye yasal giriş yapacak ve Türkiye'de 180 gün içinde 90 günden fazla kalmak isteyecek turistlerin buldukları İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesinden altı aylık ikamet izni alması mümkün kılınmıştır. Bu düzenlemenin önem taşıyan yanı Türkiye'de ev işlerinde çalışmak isteyen yabancıların ülke icinden ikamet izni almasının kolaylaştırılmasıdır. 7 Haziran 2012 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı genelge ile Türkiye'de vize veya ikamet ihlali süresine bakılmaksızın sakıncalı durumu bulunmayan yabancılar vize ve ikamet ihlalinden kaynaklanan harç ve cezalarını ödemeleri halinde altı aya kadar geçerli ikamet izni verileceği bildirilmiştir. İkamet izni için yapılacak başvuruların süresi 15.08.2012 günü sona ermiştir. Bu düzenleme ile kayıtdışı çalışan yabancı ev işçileri için af çıkartıldığı söylenebilir. Böylece 2012'de ev hizmetlerinde göçmen çalıştırmak isteyen işverenlerin yaptığı başvuru sayısı artarak 11.639'a ulaşmış olup, ÇSGB tarafından 8.878 kişiye çalışma izni verilmiştir. Bu 2012'de verilen çalışma izinlerinin %31,2'sidir. Fakat yasallaşmanın kapsamının genişletilmesi bakımından yaygın bir kamuoyu bilgilendirme faaliyetine ve uzun başvuru süresine ihtiyaç olduğu söylenebilir (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 31-32).

Yeni yasal düzenlemelere göre yabancı ev işçilerinin çalışma süreleri, işverenlerin çalışanlarına prim ödemesine bağlıdır. İş ilişkisi feshedildiğinde yabancı ev işçisi ikamet hakkını kaybeder. İzinler alınmadığı takdirde kayıt-dışı çalışan ve işveren para cezası ödemek zorundadır. İzne sahip yabancılar sosyal güvenliğe dâhil edilmiştir (Rittenberger Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 308-310). 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'a göre ev hizmetlerinde çalıştırılacak yabancılar için en az asgari ücret düzeyinde ödeme yapılması gerekmektedir. Kanun'a göre, çalışma izni bulunmayan yabancıyı çalıştıran işvereni yabancıların ve varsa eş ve çocuklarının konaklama giderlerini, ülkelerine dönmeleri için gerekli masrafları ve gerektiğinde sağlık harcamalarını karşılamak zorundadır.

Borçlar Kanunu denetim mekanizması sağlamasa da, ÇSGB ev hizmetleri alanında 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun kapsamına giren yabancıların ve işverenlerinin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme imkânına sahiptir (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 23).

III. GÖÇMEN EV İŞÇİLERİNİN ÇALIŞMA KOŞULLARINA İLİŞKİN ANLAMLANDIRMALARI

Bu bölüm, *Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz* (2014) araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında Ocak 2012-Şubat 2013 tarihleri arasında farklı ESB ülkeleri çıkışlı (Kırgızistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Özbekistan ve Türkmenistan) kırksekiz ev işçisi kadın ile göç ve istihdam deneyimleri odağında yüzyüze, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular nitel araştırma yönteminin analiz tekniklerine uygun biçimde yorumlanarak, ESB ülkelerinden Türkiye'ye göç eden kadınların kendi göç ve istihdam deneyimlerine atfettikleri anlamlar meydana çıkarılmıştır. On sekiz ile altmış üç yaş arasında olan bu kadınların kırk

dördünün lise ve üzerinde eğitim almış olmaları, “aşağı doğru sosyal hareketlilik”in göstergesi olarak ele alınabilir. Kadınların çoğunluğu aldıkları eğitimle Türkiye’deki işleri arasında ilişki olmadığını belirtse de, çocuk veya hasta/yaşlı bakımında çalışıp hemşirelik eğitimi almış olanlar ilişki kurabilmektedirler.

Kadınların Türkiye’ye ilk gelişlerinde aracı şirket/kişi ve akraba/arkadaş/tanıdık aracılığıyla iş bulma durumları yaklaşık yarı yarıyadır. Akraba/arkadaş/tanıdık aracılığıyla işe girildiği zaman işten ayrılarak başka bir işe geçen veya ülkesine dönen kişilerin yerine işe başlamak yaygın bir uygulamadır. Şirket bulduğu zaman kadınların iş değiştirme sıklığı artabilmektedir.

Göçmen ev işçisi kadınlar iş bulma süreçlerinde olumsuz deneyimler edinebilmektedirler. Kendilerine iş bulan kişilerin suiistimaline ilişkin bir vakayı Türkmen kadın şöyle anlatmaktadır: *“Memleketten bir kadının kız kardeşi Türkiye’de çalışıyordu. Bu kadın, beni ve getirdiği diğer iki kadını biz fark etmeden 200 \$’a bir adama pazarlamış. Yatalak kadın ve amca bakımında, bir ay çalıştım. Adam maaşımı ve izin parasını (450 \$ aylık ve 20 TL) ve pasaportlarımızı aldı. İkinci maaşı kadın almak istedi...”* (G30¹). Bir süre Türkiye’de çalıştıktan sonra eski işveren referanslarının da katkısıyla, tanıdıklar aracılığıyla iş bulma olasılıkları artmaktadır.

Göçmen ev işçisi kadınların Türkiye’de kendilerine iş bulanlara, özellikle işi bulanlar aracı şirketler/kişiler olduğu zaman ödedikleri bedeller mevcuttur. Şirket/kişi aracılığıyla iş bulan kadınların büyük çoğunluğu bir aylık maaşlarını, bazense yarısını vermektedirler. Haftalık izin parası da eklenebilmektedir. Bir aylık maaş işverenle işçi tarafından ortak olarak da ödenebilmektedir. Komisyon kadınlar ilk işlerine yerleştirilirken alınıp iş değiştirilirken istenmeyebilse de, görüşülen Gürcü kadın, aynı işte dokuz ayda bir, bir aylık maaşını şirkete verdiğini belirtmektedir (G41). Gündelikçi olarak çalışan başka Gürcü bir kadın her gittiği iş için aracıya komisyon ödemektedir (G37). Aracı kişiler kadınların arkadaşları olduğu zaman da para ödenebilmektedir. Aracı şirket göç sürecinin başından beri mevcutsa yol masrafları ve vizeyi ücretini de karşılamakta ve işi de aynı şirketin bulması durumunda göçmen kadın şirkete hepsi için ayrı ödeme yapabilmektedir. Görüşülenlerden birisi Türkiye’ye yeni gelenlerin durumlarının daha zor olduğunu söylemektedir: *“...gelen bir arkadaşımız yedi ay şirkete para vermiş”* (G28). İlk geldiklerinde paraları ve Türkçe’ye hâkimiyetleri az olan kadınların iş seçme olanakları azken zamanla artmaktadır.

İşçi işveren ilişkilerini olumlu olarak nitelendiren kadınlar için önemli bir gösterge işverenleri tarafından kendilerine hediyeler verilmesidir. Bu hediyelerin yerini ekstra nakdi destekler alabilmektedir. Olumlu ilişkilere ilişkin bir diğer atıf patronlarının iyi insanlar olmasıdır ve kendilerine iyi davranmalarıdır. Kadınlardan birisi kendisine işçi gibi davranılmamasının olumlu bir durum olarak şöyle getirmektedir: *“Bana öyle çalışıyormuşum gibi davranmadılar, evde aileden biri gibiyim”* (G31).

¹ Görüşmeler sürecinde kadınlar gerçek isimlerinin kullanılmasını istemediği için isimler görüşme sıralamasına göre G1, G2, G3, G46, G47, G48 biçiminde kodlanmıştır.

Görüşülen kadınlar çoğunlukla, enformel iş ilişkileriyle bağlantılı hayali akrabalık bağlarını olumlu değerlendirmektedirler. İşverenler aileden birisi olunca çalışılan ve yaşanan evler kadınların "kendi evleri" olmaktadır. Kadınlar, kendi evleri gibi olan evlerde çalışmak ve yaşamının işçi işveren ilişkilerinin olumlu olduğuna ilişkin bir gösterge olduğunu belirtirler de, kadının çalıştığı yerin kendi evi olması ve sözde "ailesi" için çalışıp "kadın" işi yapması, iş saatleri ve yoğunluğunu artırabilmektedir. İşverene ilişkin olumsuz nitelermeler işverenin işçinin işine karışması, agresif tavırlar takınması, işverenin takıntılılığı olabilmektedir. Göçmen ev işçileri çalıştıkları ev içerisinde taciz ile de karşılaşabilmektedirler. Yaşlı erkek bakımında çalışan Azeri kadın baktığı adamın tacizi ile karşılaşmaktadır: "İlk başlarda bana seninle evlenmek istiyorum deyip rahatsız ediyordu. Beraber yatalım falan diyordu. Bir keresinde penisini açıp gösterdi..." (G17).

Bulgar ev işçisi kadın işçi işveren ilişkilerindeki olumsuz koşulları şöyle özetlemektedir: "Aileler para veriyor, ne istersem yaptırırım diyor. Çalışma izni olmayınca kapatılma ve taciz daha fazla. Sigorta olmuyor. Şimdiki nene Alzheimer, çok karışıyor. Gözetliyor beni" (G2). Yaşlı bakımında çalışan Gürcü kadınsa işvereni ile ilişkilerini şöyle aktarmaktadır: "...ekmek parasına çalışıyorum. Patronla ilişkim normal yani patron patrondur" (G41).

İşçi işveren ilişkilerinin olumsuz olduğu durumlara ilişkin atıflarda işveren tarafından denetim sıklıkla vurgulanmaktadır. Çocuk bakımında çalışanlar, gündüzleri işte olan işverenleri yerine, anneanne veya babaannelerin gündüzleri yaptıkları ziyaretlerle denetlenebilmektedirler. Gündelikçi yerli ev işçileri ve komşular da yatılı göçmen işçileri denetleyebilmektedirler. İşçilerin denetimi sürecinde işverenlerin üslupları önemlidir. İşverenlerin denetimi göçmen kadınlar için bakımı üstlenilen kişilerin Alzheimer olduğu durumlarda daha zor olabilmektedir. İşverenlerin denetime ilişkin davranış kalıplarını genelleyen Bulgar ev işçisi kadın denetim hususunda şunları belirtmektedir: "Nine yaşlı, huysuz ve unutkan. Sürekli denetliyor. Bütün işverenler denetliyor. İşverenlerin hepsi aynı davranış kalıplarına sahip..." (G2).

Kadınlar geçmişteki işverenleriyle tecrübelerini daha açık ortaya koyabilmektedirler. Yaşlı kadın bakımında çalışan Gürcü kadın geçmişte atfen yaşlı erkeklerin rahatsız edebileceğini söylemektedir (G43). Özbek kadın, iki çocuğa baktığı müstakil evdeki işvereni ilişkilerini şöyle aktarmaktadır:

"Temizlik, yemek, kreş dışında çocukların bakımı bana kalırdı. 250 \$ maaş alırdım. Patron bana çok sert davranırdı, sana o kadar para veriyoruz her işi yapacaksın derdi. Oturmam bile yasaktı, bana iş listesi bırakırdı, geldiğinde tozları bile kontrol ederdi. Bana şişmansın yavaşınsın diye hakaret ederdi. Sabah altıda kalkardım ve haftalık iznim yoktu" (G25).

Moldovalı kadınsa önceki evde baktığı çocuğun dedesinin tacizini anlatmaktadır: "Dede alkollüydü. Soyunup masaj yap, bir senedir erkeksiz ne yapıyorsun dedi. Evin hanımına ve kocasına anlatamadım, kavga çıkmasın diye. Sen yabancısın diye beni suçlayabilirlerdi. Sonrasında aileyi görmedim..." (G11). Uzun yıllardır İstanbul'da çeşitli evlerde çalışan Bulgar kadın geçmişte çalıştığı evlerdeki olumsuz tecrübelerini liste biçiminde sıralamıştır:

“Çalıştığım evde zehirlenmişim, patronlar doktora bile götürmemişlerdi. Kız kardeşim hastaneye götürdü beni, 300-400 TL ekstra parayı cebimizden harcadık. Diğer bir çalıştığım evde yemek yoktu. Evdekiler benim aldığım yemekleri yerlerdi. Patron kadın dağınık bir kadındı ve ben başka bir işi yaparken, başka bir iş isterdi. İş üst katta yapılıyorsa çok problem olurdu. Kadın resmen oyun oynardı, bu tabağı koyar mısın lütfen diye çağırıyordu. Söyleyip çıkmayı düşünüyordum ama arada tanıdık vardı. Çocuk bakımı ve ev işleri için anlaştığım müstakil evde kazan dairesinde yaşıyordum, odada şofben, kazan, kurutma, çamaşır makinesi, deterjanlar vardı. Gaz kaçağı ile iki kez karşılaştım ve zehirlenme tehlikesi geçirdim. Odam cezaevindeki hücre gibiydi. Üç ayda, iki kez sigorta attı. Çocuk bakmak dendi mi, o kadar güçlü olmalısın ki, mükemmel temizlik, ütü, çocuk bakımı Süpermen değilim ki... Çıktığım bir yerde uzun süre maaşım artmamıştı. Başka bir evde bana yemek artıkları veriliyordu. Maaşımı vermeyen, kameraları olan evle karşılaştım. Holding sahibi aile vardı. Ev işleri yapıyordum. Haftada bir gün gündelikçi geliyordu. Maaş iyiydi. Adam çamurlu ayakkabılarıyla gezip angarya işler yaratırdı. Eve tüm akrabalar tatile gelirdi. Onların her işi ütü, çamaşır, bulaşık bana bakardı. Bir de niye gülmüyorsun derlerdi. Yirmi kişiye tek başıma hizmet ederdim. İç çamaşırlarına kadar yıkıyordum. Bu işi en zor zamanlarında bıraktım aslında. Benim asık suratımı görmeyin, huzursuz olmayın dedim. Çıkarken bavullarımı kontrol ettiler. Sonra Erenköy’de evde, evin hanımının annesi beni kısıkanıyordu. Her yerde kamera vardı. Temizlikçi de beni denetliyordu. Evin hanımının annesi benim onların tanıdığı bir adamla flört ettiğimi düşündü. Çıkarken evin hanımı çantamı çekti ben izin vermedim...” (G2). Gürcü bir kadın önceki iş deneyimini şöyle anlatmaktadır: “...hasta bana eziyet ederdi. Bulaşık makinesini boşalttırap sonra tekrar yerleştirtirdi” (G47).

Göçmen ev işçisi kadının kendisine ait yaşam alanı, en azından ayrı odasının olup olmaması önemlidir. Görüşülen kadınların bazıları baktıkları kadınlarla aynı odada, hatta aynı yatakta yatmaktadır. Bakılan çocuk ile aynı odada kalınabilmektedir. Kadınların ayrı odası olsa da bakılan çocuk veya kadın ile aynı odada kalınabilmektedir. Aynı odada kalmak da evi paylaşmak da zor olabilmektedir. Yaşlı bakımında çalışan Gürcü kadın şöyle aktarmaktadır: "Bir arada yaşamak, çalışmak, anne ile aynı odada kalmak zor ama yapacak bir şey yok, bu iş benim hayatım. Baktığım anne ve baba ile yirmi dört saat bağlantı içerisinde olmam gerekiyor..." (G45). Yaşlı bakımında çalışan Özbek kadın da aynı evde yaşamının ve aynı odada kalmanın zorluğunu belirtmektedir: "Aynı odada yatmak zor olabiliyor. Teyze ışıktta uyuyor mesela. Ben her şeye kalkıyorum. Mesuliyetten uyuyamıyorum. Düşerse diye takip ediyorum. Arkadaşımın baktığı adam öyle bir gece vefat etmiş. Teyzeye her gece ilaç veriyorum..." (G28). Taciz ile karşılaşılan durumlarda aynı evde yaşamının zorluğu apayrıdır. İşveren ile birlikte yaşamayı en yalın hali ile Gürcü kadın aktarmaktadır: "Kendi evim değil zor oluyor ama mecburuz durum iyi olsa oradan buraya gelmezdim" (G21).

Aynı evde yaşamının zor olmadığını söyleyen kadınlarda iş yerinin kendi evi olduğuna ve işverenlerin iyi insanlar olduğuna ilişkin tutumlar mevcuttur. Aynı evde yaşamayı zor bulmamakla ev içerisindeki yaşam alanının niteliği ilişkili olabilmektedir. Çoğunlukla, ilk baştaki yabancı ev algısı zamanla azalsa da, Özbek

kadın, birlikte yaşamının zamanla zorlaştığını belirtmektedir: “Aynı evde yaşamak zorlaşıyor. Teyzede Alzheimer başladıktan sonra her şeye karışmaya başladı...” (G31).

Kadınlar yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında, çocuk bakımında, gündelikçi olarak ev temizliğinde, yatılı olarak ev işlerinde çalışmaktadırlar. Bu temel alanlar içerisindeki iş tanımları çoğunlukla işveren ile aralarında yapılan “sözlü” kontrat ile belirlenmektedir. Yatılı çalışan kadınlar günlük iş pratiklerine ilişkin soruları sıklıkla “kendi evimde iş yapar gibi iş yapıyorum”, “her şeyi yapıyorum” “kadın işleri yapıyorum” biçiminde yanıtlamaktadırlar. Çocuk veya yaşlı/hasta bakımında çalışan kadınlar işverenleri ile antlaşmalarına bağlı olarak ev temizliği, ütü, yemek, bulaşık, çamaşır gibi sorumlulukları da alabilmektedirler. Yatılı olarak ev işlerinde çalışanlar gün içerisinde ev temizliği, yemek, ütü, köpek bakımı ve hatta işverenlerinin ücretli işlerinde yardımcı olmak gibi işleri üstlenebilmektedirler.

Gündelikçi olarak ev işlerinde çalışan göçmen ev işçileri, temizlik, ütü, yemek gibi işleri üstlenmektedir. Gündelikçi olarak çalışan göçmen işçiler düzenli olarak (hafta bir/haftada iki/on beşte bir) aynı işverenlerin evlerine gidebildikleri gibi, tamamen düzensiz yani iş oldukça da gidebilmektedirler. Düzensiz olarak gündelikçilik yapan kadınlar çocuk veya yaşlı/hasta bakımında çalışan arkadaşları izin için memleketlerine gittiklerinde işlerini arkadaşları dönene kadar devralabilmektedir. Yaşlı/hasta kadın/erkek bakımında çalışan kadınlar, tek bir kişinin bakımını üstlenebilecekleri gibi karı-koca bakımında da çalışabilmektedirler. İzin günlerinde işverenlerinin onayını alarak veya almayarak gündelikçi olarak başka evlerde çalışabilmektedirler. Yaşlı/hasta bakımı sadece hafta sonları veya geceleri biçiminde gerçekleşebilmektedir. Yaşlı/hasta bakımında çalışanlar, bakılan kişinin sağlık sorunları ile ilgilenmek, yatırılıp kaldırılması, tuvalet gereksiniminde yardımcı olmak, çıkarıp gezdirilmesi, gece kalkınca yardımcı olmak, yemek yedirmek, kişisel bakım ve temizliği ile ilgilenmek, evin temizliği, yemek, ütü, çamaşır, alışveriş, misafire hizmet ve köpek bakımı gibi işleri üstlenmektedirler. Bütün bunlar göçmen ev işçiliğinin açık uçlu iş tanımlarını somutlaştırmaktadır.

Göçmen ev işçisi kadınların günlük iş pratikleri ile ilişkili olarak çalışma saatleri önemlidir. Yatılı kadınların çoğu yirmi dört saat çalıştıklarını belirtmektedir. Bazıları yirmi dört saat çalıştıklarını doğrudan söylemeseler de evin hanımı gibi çalışarak kadın işlerini yaptıklarını vurgulamaktadırlar. Bu durum belirli çalışma saatlerinin olmadığını göstermektedir. Evin hanımı gibi veya kendi evinde iş yapıyor gibi çalışmaya ilişkin bir örnek şöyledir: “Bütün gün çalışıyorum, evin hanımıyım burada, kendi evimde iş yapar gibi iş yapıyorum, boş oturmayı sevmiyorum” (G42).

Yaşlı/ hasta bakımında çalışanların bakılan kişilerin sağlık durumları ile ilişkili riskler mevcut olabileceği için sorumlulukları ağırlaşabilmekte, böylece çalışma saatlerine ilişkin sınırlarının belirsizliği artabilmektedir. Yaşlı/hasta kadın bakımında çalışan Gürcü kadın, “Gece üç kere kalkıp anneye bakıyorum. O kadar sorumluyum” demektedir (G47). Bazı göçmen ev işçilerinin gün içerisindeki temel sorumluluklarını tamamladıktan sonra gece yan sorumluluklarını yerine getirmeleri çalışma saatleri ve dinlenme saatleri arasındaki çizgiyi iyice bulanıklaştırmaktadır.

Bazı yatılı çalışanlar da günde belirli saatlerde çalıştıklarını belirtmektedir. Günün belirli saatleri çalışmaya ilişkin yanıtlar şöyledir; “Akşam dokuzaya kadar çalışıyorum, sonra hiçbir şey yapmayı TV izliyorum”, “Amca uyuyana kadar çalışıyorum”, “Çocuk uyuyana kadar çalışıyorum”, “Sabah 7.5 akşam 7.5 çalışıyorum”, “Sabahtan akşam on biraya kadar çalışıyorum.” Sınırlı çalışma saatleri bile diğer sektörlerde çalışan işçilerin çalışma saatlerinden yoğundur. Ev içi işlerin profesyonel ilişkiler yerine enformel ilişkilere dayanması nedeniyle çalışma saatleri bulanıklaşmaktadır.

Gündelikçi olarak çalışan kadınlar akşamları evlerine döndükleri için günün belirli saatleri çalışabilmeleri daha mümkündür. Eve girince, iş bitene kadar çalışmak gündelikçi olarak çalışanlar için yaygın bir iş saati tanımıdır.

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlar genel olarak maaşlarını düzenli ve vaktinde aldıklarını söylemektedir. Kadınlar sıklıkla düzenli maaş almazlarsa o evde çalışmayacaklarını vurgulamaktadır. Kadınların çoğunluğu maaşlarını aylık almalarına rağmen maaşlarını iki aylık ve hatta yıllık alan kadınlar vardır. Genellikle çalışma izni ve paralelinde gelen sigortalanma süreçlerinden sonra maaşlarının azaldığını belirtmektedirler. Gündelikçi olarak çalışanların bazıları maaşlarını iki iş gününden sonra almaktadırlar.

Yatılı çalışan kadınların aldıkları maaşlar 400 ile 800 \$ arasında farklılaşmaktadır. Genellikle haftalık izin günlerinde yirmi ile otuz lira arasında izin ücreti almaktadırlar. Gündelikçi olarak çalışan kadınlar, 80 ile 120 TL arası yevmiye almaktadırlar. Sadece hafta sonları çalışan kadın, her hafta sonu bakımını üstlendiği yaşlı çiftten 160 TL almakta, geceleri yaşlı kadın bakımında çalışan Özbek kadın bakım için aylık 400 TL almaktadır.

Toplu pazarlık ve sözleşme hakkı olmayan göçmen ev işçilerinin ücretleri aracı şirket ve işçi arasında belirlenebildiği gibi şirket ve işveren veya işveren ve işçi arasında da belirlenebilmektedir. Hatta ücretlere doğrudan işveren de karar verebilmektedir. Ücretin işçi ve işveren arasında belirlendiğini söyleyen kadınlardan yaşlı erkek bakımında çalışan Özbek kadın ücret belirlenimi, zam yapılması gibi süreçlerde işçi işveren ilişkilerinin önemini belirtmektedir: “Başka iş buldum, daha fazla alacağım desem adam zam yapar, ama vicdanım var adam cimri değil. Adam ölene kadar aynı maaşla çalışacağım. Bazıları zam için başka iş buldum derler. Normalde üç veya altı aydan sonra zam yapılır ve buna görüşmede karar verilir. Bazı patronlar bu son zam isteme derler” (G4).

Maaşların belirleniminde kadınların Türkçe bilmeleri önemli olmaktadır. İlk gelişlerinde düşük maaşlara anlaşılan dil bilmeyen kadınların zamanla maaşları artmaktadır. Farklı kentlerde, hatta aynı kentin farklı semtlerinde ücretler farklılaşabilmektedir. İşverenler işçilerine zaman içerisinde zam yapabildikleri gibi kadınların ev içerisindeki sorumluluklarındaki değişiklik ücretlerdeki artışa sebep olabilmektedir. Gündelikçiler rayıçteki değişiklikleri işverenleri ile paylaşmakta veya işverenleri kendi çevrelerinden zamları duyup yapmaktadır.

Yatılı çalışan göçmen ev işçilerinin çoğu, haftada bir gün sabah çıkıp akşam gelerek izin kullanmaktadır. Kadınların bazıları bu çıktıkları günlerde gece dışa-

rıda kalabilmektedir. Haftalık izin kullanımı ile ilişkili olarak özellikle yaşlı/hasta bakımında çalışanların bakımını üstlendikleri kişilerin sağlık durumlarını göz önünde tutmaları ve kişilerin yakınlarıyla gelip yerlerine bakmaları için görüşmeleri gerekebilmektedir. Göçmen kadınların izin günlerine ilişkin farklı uygulamalar (haftalık izinde gece dışarıda kalmak, yaz izninin süresi, haftalık izinlerin birkaç gün kullanımı) olabilmektedir. Yatılı çalışıp iki haftada bir izne çıkanlar vardır. Gündelikçi olarak çalışanlar haftanın bir veya iki gününü izin günü olarak kullanabilmekte veya iş oldukça gittikleri için belirli aralıklarla çalışmamaktadırlar.

Göçmen kadının tercihi, işverenle antlaşma veya işverenin kuralı sebebiyle izin günlerini evde geçirenler de vardır. Kadınlar düzensiz göçmense izin günlerini evde geçirmelerinin sebebi yakalanma korkusu olabilmektedir. Bakılan kişinin bakımını üstlenebilecek kimsesinin olmaması sebebiyle dışarı çıkılmayabilmektedir. Hasta/yaşlı kadın bakımındaki Gürcü kadın şöyle anlatmaktadır: *“Eskiden kadının kız kardeşi gelirdi, çıkardım ama o da yaşlandı gelemiyor. Kadın yalnız kalmasını diye çıkmıyorum izne. Arkadaşlarım bana geliyorlar ama kadın istemediği için o uyurken gizlice geliyorlar”* (G43).

Görüşülen sekiz göçmen ev işçisi kadın Türkiye’de sigortalıdır. Türkiye’de sigortası olduğunu belirten kadınların yedisi Türkiye’den çalışma izni almış, birisi aile birleşim izni ile Türkiye’de eşinin sigortasını kullanmakta ve yine aynı kadına işvereni tarafından özel sigorta yaptırılmıştır. Görüşülen kadınların otuz biri herhangi bir sigortaya sahip değildir. Herhangi bir sigorta kapsamında olmayan kadınların bir kısmı hastalandıkları zaman işverenleri tarafından doktora götürülüp tedavi ettirilmekte, diğer bir kısmı ise kendi paraları ile doktora gittiklerini ve/veya ilaçlarını aldıklarını söylemektedir. Yine sigortasız kadınların bazıları ülkelerinde hastalanınca para ile doktora gittiklerini ve Türkiye’de hiç hastalanmadıklarını belirtmektedirler.

Görüşülen göçmen ev işçisi kadınlardan birisi Türkiye’den çalışma izni alma süreci içerisinde. Görüşülen kadınların sekizi memleketlerinde sigortaya sahiptir. Memleketlerinde emekli olan kadınlar emekli maaşlarının düşük olmasını vurgulamaktadırlar. Ülkelerinde sigortalı olan altı göçmen ev işçisi kadının emekliliği hak etmeleri için ya ülkelerine dönüp bir süre daha çalışmaları veya dışarıdan ödeme yapmaları gerekmektedir. Özbek kadın Türkiye’de sigortasız çalışmaktan çok mutsuzdur: *“Para kazanıp vergi ödemediğimiz için kaçak sayılıyor. Bu bende suçluluk yaratıyor”* (G28).

Göçmen ev işçisi kadınların şu anki göçmenlik statülerine bakıldığı zaman kadınların yirmisinin kayıt-dışı/düzensiz göçmen statüsünde, on yedisinin Türkiye ile memleketleri arasında üç ayda bir giriş çıkış yaparak turist statüsünde, dokuz kadının kayıtlı/düzenli göçmen statüsünde oldukları tespit edilmiştir. Göçmen ev işçisi kadınlardan eşleri Türk olan iki kadından birisi aile birleşim iznine sahipken, diğeri TC vatandaşı olmuştur. Kayıt-dışı göçmen kadınlar Türkmen, Özbek, Azeri, Ermeni ve Kırgız’dır. Turist vizelerinin süresi geçtiği için kayıt dışı göçmen durumundaki bu kadınlar, ülkelerine tekrar giriş yaparken para cezası ödeyecekler, bir süre Türkiye’ye giriş yapamayacaklardır. Düzenli göçmenlerin yedisi Gürcü birisi Bulgar birisi Moldovalıdır. Turist vizesi ile üç ayda bir giriş çıkış yapan

kadınların hepsi Gürcü'dür, bu kadınların bir kısmı çalışma/oturma izni alma süreci içerisindeyler. Türkiye'de çalışmak veya yaşamak için geçerli izinleri olmayan göçmen ev işçisi kadınlar Türkiye'de yasal izinlere sahip olmak isteseler bile nasıl alınacağını bilmeyebilmekte ve onları yönlendirecek kimse olmayabilmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Dünyanın pek çok noktasında olduğu gibi, Türkiye'de de dönüşen refah sistemi ile ilişkili olarak göçmen ev işçileri yeniden üretici işlerin önemli yüklenicileridir. Türkiye'de bu sektörün önemli aktörlerini ESB ülkeleri çıkışlı ev işçileri oluşturmaktadır. Mevcut toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında kadına yüklenen görevlerin öteki kadınlara transferi bağlamında işleyen bu sektörün gerek ev içi alanda görünmez biçimde gerçekleşmesi, gerekse yasal düzenlemelerin mevcut olmaması veya uygulanmaması sebebiyle, göçmen ev işçileri toplumsal cinsiyet temelli şiddet de dâhil olmak üzere çeşitli sömürü biçimlerine açık haldedirler.

4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun göçmen ev işçilerinin hakları için düzenlemeler içerse de, bu düzenlemeler göçmen ev işçilerinin insan onuruna yakışır iş haklarına ulaşmaları bağlamında yeterli değildir. Yasa işverenlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme imkânı sunsa da bu denetim mekanizmalarının ev işçilerinin iş yerleri olan özel alan içerisinde ne kadar uygulandığı belirsizdir. Ayrıca oturma ve çalışma izinleri bağlamında işverene bağımlı olan göçmen ev işçilerinin, işverenleri ile olumsuz deneyimlerini yetkili mercilere açıklamaları onları gerekli izinleri kaybetme riski ile yüz yüze getirebilmektedir. Her an sınır dışı edilme olasılığı ile yüz yüze olan kayıt-dışı göçmen ev işçilerinin durumları ise daha sorunludur. Bu bağlamda kayıt-dışı göçmen işçilerin de haklarını düzenleyen, Türkiye'nin de taraf olduğu, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'nin ve sözleşmeye ilişkin göçmen ev işçileri genel yorumunun ne kadar göz önünde tutulduğu tartışmalıdır.

Yatılı olmak durumunda artan belirsiz çalışma saatleri ve iş tanımları ile yüzleşen göçmen ev işçilerinin durumları aslında hakları 4857 sayılı İş Kanunu yerine 6098 sayılı Borçlar Kanunu'nun iş sözleşmesine ilişkin hükümleri altında çizilen yerli meslektaşlarından çok farklı değildir. 189 Sayılı ILO Sözleşmesi 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı'nı onaylamamış olan Türkiye, yerli ve göçmen ev işçilerinin haklarını tanımak için pek bir adım atmamaktadır. Bu bağlamda da sektör işverenin inisiyatifi ile değişebilen türlü belirsizlikleri içermektedir. Bu da ev işçilerini, barınma, sağlık, beslenme, işçi sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik, örgütlenme hakları gibi temel insan haklarını da içeren pek çok sosyal haktan uzaklaştırmaktadır. Bu uzaklaşma özellikle sosyal destek mekanizmalarından uzakta ve dil de dâhil olmak üzere, pek çok bariyerle karşı karşıya olan göçmen ev işçilerinin sorunlarını artırmakta, onların sosyal izolasyonlarını derinleştirmektedir. Böylece Türkiye'deki, göçmen ev işçileri, insan onuruna yakışır çalışma koşullarında çalışma imkânına erişememektedirler.

Bu bağlamda tüm ev işçilerinin çalışma haklarının iyileştirilebilmesi için 189 Sayılı ILO Sözleşmesi 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı onaylanmalı, ev işçiliğinin kendine özgü nitelikleri de göz önünde tutularak ulusal çalışma yasaları düzenlenmeli, göçmen ev işçilerine ilişkin koruyucu mekanizmalar hem göç hem de çalışma ile ilişkili yasalara dâhil edilmelidir. Bu süreçte Türkiye'ye göç veren ülkelerle görüşmeler yapılarak, antlaşmalar oluşturulmalıdır. Sonrasında da hem işçilerin hem de işverenlerin ev işçilerinin haklarına ilişkin farkındalığını artıracak kamuoyu faaliyetleri düzenlenmelidir. Ancak böyle bir noktaya ulaşıldıktan sonra, Türkiye'de ev işlerinde çalışan göçmen işçilerin belirli iş tanımları dâhilinde belirlenmiş saatlerde çalışan, izin saatleri ve çalışma saatleri ayrılmış olan, temel insan hakları perspektifine uygun barınma, beslenme ve sağlık olanaklarına erişebilen emekçiler olarak var olabilmeleri mümkün olacaktır. Bu süreç içerisinde göçmen ev işçilerinin, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücretleri elde edebilmelerinin sağlanması gereklidir. Ayrıca, göçmen ev işçilerinin sosyal güvenlik hakkı da dâhil olmak üzere hiçbir sosyal haktan mahrum olmamaları ve sosyal hakları temelinde meslektaşlarıyla örgütlü eylemlerde bulunabilmeleri için adımlar atılmalıdır. Türkiye'yi, göçmen ev işçilerinin insan onuruna yakışır biçimde çalışma ve yaşama haklarına sahip olabilmeleri için ilerlenmesi gereken uzun bir yol beklemektedir.

KAYNAKÇA

338

- Akalın, Ayşe Emel (2014) Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Akpınar, Taner (2010) "Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (3), 1-22.
- Akıntürk, Esen (2007) Birleşmiş Milletlerin Göçmen İşçilere İlişkin Sözleşmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2).
- Atatimur, Neslihan (2008) *Reasons and Consequences of International Labor Migration of Women into Turkey: Ankara Case*, A Thesis Submitted to the Graduate School of Natural and Applied Sciences of Middle East Technical University, for the Degree of Master of Science in Regional Planning in City and Regional Planning.
- Barbaros, Hülya (2009) *Düzensiz Göç Sürecinde Kadın Göçmenler: İstanbul'dan Bir Kesit*, İstanbul Üniversitesi, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Halk Sağlığı Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bora, Aksu (2005) *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dağdelen, Görkem (2008) *Changing Labour Market Positions and Workplace Interactions of Irregular Moldovan Migrants: The Case of Textile/Clothing Sector in Istanbul, Turkey*, ODTÜ Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Erdem, Ziya ve Şahin, Levent (2008) "Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı", *Kamu-İş*, 10 (2), 43-78.
- Erder, Sema (2011) "Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloku Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi" S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girenken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat' a Armağan içinde, Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 191-218.

- Erdođdu, Seyhan ve Toksöz, Gülay (2013) *Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü: Türkiye’de Ev İşçileri*, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş, Uluslararası Çalışma Örgütü 189 Sayılı ILO Sözleşmesi, 201 Sayılı ILO Tavsiye Kararı, (Evişçileri Sözleşmesi 2011) 16 Haziran 2011.
- Gökbayrak, Şenay (2009) “Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar”, *Çalışma ve Toplum*, 21 (2), 55-81.
- İçduygu, Ahmet ve Toktaş, Şule (2005) *Yurtdışından Gelenlerin Nicelik ve Niteliklerinde Sorunlar*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kalaycıoğlu, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga (2012) “Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar”, S. Dedeođlu ve A. Y. Elveren (Ed.) *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 301-327.
- Kaşka, Selmin (2005-2006) “The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers”, İstanbul: Migration Research Program Koç University, MiRe Koc Research Projects.
- Özbay, Ferhunde (2012) “Türkiye’de Ev Emeğinin Dönüşümü On Dokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere”, A. Makal ve G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği*, Toplumsal Cinsiyet Dizisi 1, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 116-158.
- Toksöz, Gülay ve Ulutaş Ünlütürk, Çağla (2011) “Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış”, S. Sancar (Ed.), *Birkaç Arpa Boyu: 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, Cilt 1, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 167-189.
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 23 Şubat 2011.
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi, 1 Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No’lu Genel Yorum: 14 Ekim 2009.
- Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Kanun No. 4662, Kabul Tarihi: 26.4.2001 (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html>).
- Üstübici, Ayşen (2011) “Türkiye’ye yönelik Kadın Göçü: Seks işçileri ve Ev İçi Hizmetlilerin Kişisel Güvenlik Sorunlarını İlişkilendirmek”, [http://www.umut.org.tr/HukukunGencleri/TamMetinlerSunular/AysenUstu bici.pdf](http://www.umut.org.tr/HukukunGencleri/TamMetinlerSunular/AysenUstu%20bici.pdf).
- Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 4817, Kabul Tarihi: 27.2.2003, Resmi Gazete, 6/3/2003, Sayı: 25040, Düstur, Tertip 5, 42.
- Yükseker, Deniz (2003) *H. Laleli - Moskova Mekiği: Kayıtdışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.